

Ўзбекистон Республикаси
Ички ишлар вазирлиги
Академиясининг

АХБОРОТНОМАСИ

2

2012

Учредитель:
Академия МВД Республики Узбекистан

Редакционная коллегия
Ш. Т. Икрамов (главный редактор),
Н. Т. Исмоилов (ответственный редактор),
А. А. Хамдамов, У. Х. Мухамедов, Д. М. Миразов,
Б. Ф. Набераев, Ш. Г. Гоибназаров, О. Околов,
М. З. Зиёдуллаев, Б. А. Яров

Редакторы номера
И. И. Хувайтов, Р. Р. Тумпаров

Верстка
Д. Х. Хамидуллаев

Дизайн обложки
С. В. Асямов

Вестник зарегистрирован Узбекским агентством по печати и информации 18 июня 2009 г. Свидетельство о регистрации средства массовой информации № 0568

Решением Президиума ВАК при Кабинете Министров Республики Узбекистан от 29 апреля 2011 года №172/5 включен в список научных журналов

Адрес редакции:
100197, г. Ташкент, ул. Интизор, 68.
Тел.: 265-23-56, 265-23-52.
e-mail: akadmvd@uzsci.net.

Оригинал-макет подготовлен в редакционно-издательском отделе Академии МВД Республики Узбекистан.

При перепечатке или воспроизведении любым способом полностью или частично ссылка на вестник «Узбекистон Республикаси ИИВ Академиясининг ахборотномаси» обязательна.

Мнение редакции может не совпадать с точкой зрения авторов публикаций. Ответственность за содержание публикаций и достоверность фактов несут авторы материалов.

Редакция не вступает в переписку с авторами писем, рукописи не рецензируются и не возвращаются.

Формат 60x84 1/8. Уч.-изд. л. 11,0. Печать офсетная. Тираж 300 экз. Отпечатано в типографии ООО «Saydana-print». г. Ташкент, ул. Камарнисо, д. 3.

Подписано в печать 22.06.2012.
Заказ № 127

© Академия МВД Республики Узбекистан, 2012.

Хуқуқбузарликларнинг олдини олиш ва жамоат хавфсизлигини таъминлашнинг долзарб муаммолари

Актуальные проблемы профилактики правонарушений и обеспечения общественной безопасности

*Хамдамов А.А.,
Холходжаев М.К.-у.*
О специализированных школах для детей, нуждающихся в особых условиях содержания, воспитания и образования.....50
Зиядуллаев Д.Ш.
Криминоген ҳолатларда ички ишлар идоралари куч ва воситалари бошқарувини йўлга қўйишда мураккаб тузилмани маълумотларни таҳлил қилиш54 ✓
Набераев Б. Ф.
Особенности организации и производства осмотра места взрыва.....58
Бутунбаев Т.Н.
Ахборот соҳасидаги жиноятлар – криминалистик объект сифатида.....61

Давлат ва ҳуқуқ тарихи

История государства и права

*Абдуллаев М.М.,
Алимов М.М.*
Амир Темур давлатида қонунийлик, жиноят ва жазо масалалари.....64

Илмий концепциялар, мулоҳазалар

Научные концепции, суждения

*Агзамова Е. Ю.,
Рахиммирзаев С. Б.,
Ахроров С. Ю.*
Особенности модификации психодиагностического инструментария по изучению аутоагрессивного поведения специалистов экстремального профиля.....72

Ёш олимлар минбари

Трибуна молодых учёных

Алламбергенов С.
Қорақалпоғистон Республикаси парламенти ва ҳукуматининг ўзаро муносабатларини такомиллаштириш.....77
Тўйчиев А.А.
Дастлабки терговда гумон қилинувчи ва айбланувчини ҳимояланиш ҳуқуқи билан таъминлашда ҳимоячининг иштироки80
Атамирзаев И. Х.
Шахсининг ҳуқуқий ижтимоийлашувига таъсир этувчи омиллар.....86
Муминов М. Э.
Некоторые требования, предъявляемые к процессуальному закреплению (фиксации) доказательств.....89

Танқид ва библиография

Критика и библиография

Саҳаддинов С.М.
Алоҳида тоифадаги жиноят ишларини юритиш ва уларни такомиллаштириш муаммолари: Монография.....95

Д.Ш. Зиядуллаев*

**КРИМИНОГЕН ҲОЛАТЛАРДА ИЧКИ ИШЛАР ИДОРАЛАРИ КУЧ ВА ВОСИТАЛАРИ
БОШҚАРУВИНИ ЙЎЛГА ҚЎЙИШДА МУРАККАБ ТУЗИЛМАЛИ
МАЪЛУМОТЛАРНИ ТАҲЛИЛ ҚИЛИШ**

Жиноятчилик билан боғлиқ мавзуда бадиий асар яратган таниқли ёзувчиларнинг асарларидаги жиноятчилик, жиноятчининг шахси ва ички кечинмалари баён этилган бадиий лавҳалар ҳам жамиятда жиноятчилик билан боғлиқ муаммолар хусусида зарур хулосалар шаклланишига ёрдам бериб келган.

Бироқ жамиятда жиноятчилик билан боғлиқ муаммоларни алоҳида ўрганишга бўлган эҳтиёж уни махсус тарзда ўрганиш ва зарур илмий-назарий асосларни яратишга йўл очиб берди, дейиш мумкин. Ушбу йўналишда тадқиқот олиб борувчи олимлар ва уларнинг илмий қарашлари шаклланди¹.

Ҳозирги кунда республикада жиноятчилик билан боғлиқ муаммоларни илмий ўрганиш вазифаларини ўзида мужассамлантирган криминология соҳасида маълум тажриба тўпланган бўлиб, бу йиллар давомида жамланган билимлар асосида ҳудуд, геосиёсий жойлашув ўрнидан келиб чиққан ҳолда шаклланган.

Шу билан бирга, жиноятчиликка қарши курашиш муассасаларида куч ва воситаларни бошқариш бўйича қарорлар қабул қилиниши бир қатор омилларга боғлиқ. Бу омилларнинг энг асосийси кучларни тўғри тақсимлаш бўлиб, бунинг учун қатор масалаларни ҳал этиш лозим. Масалалар моҳиятини тўғри талқин этиш кучларни бошқаришни самарали йўлга қўйишни таъминлайди.

Бундай масалалар сирасига аҳоли қатламларини ўрганиш даражаси ва уларнинг тўғри тақсимланиши кириб, бу ички ишлар идоралари ходимларига кўпроқ қайси қатлам ёки гуруҳ билан ишлаш, уни назорат қилиш бўйича тўғри қарор қабул қилиш имконини беради.

Албатта, инсон феъл-атворини олдиндан айтиб бериш мушкул. Шу туфайли инсон омили қатнашган жараёнларда кўпроқ эҳтимолликка асосланиб ишлашга тўғри келади. Айниқса, ушбу жараённинг бошқариш тизимини ёки қарор қабул қилишга кўмаклашувчи тизимини яратишда норавшан тўплам назарияси воситаларидан фойдаланиш ўринли.

Маълумки, қарор қабул қилишга кўмаклашувчи тизим учун истиқболли бошқаришни ташкил этишда ҳудуднинг криминоген ҳолатини таҳлил қилиш катта аҳамият касб этади. Бундай таҳлил келгусида криминологик жараённи динамик жиҳатдан ўрганиб чиқиш, илмий асосда қарор қабул қилиш орқали куч ва воситаларни тўғри тақсимлаш имкониятини яратади.

Жиноятчиликни таҳлил ва башорат қилиш ички ва ташқи омилларни ўз ичига олади. Ички омилларга жиноятчиликни юзага келтирувчи ўзига хос махсус омиллар — шахснинг руҳий ҳолати, муқаддам судланмаганлиги, вояга етмаганларнинг жиноятга жалб этилганлиги кабилар киради.

Ташқи омилларга жамиятдаги ижтимоий-сиёсий ҳолат, жиноятчиликка бевосита таъсир этувчи ижтимоий-иқтисодий, демографик каби омиллар киради. Албатта, жиноятчилик ҳолатларининг қай даражада бўлиши ички ишлар идоралари ходимлари томонидан олиб бориладиган профилактик ишларга ҳам боғлиқ.

Тадқиқот объекти сифатида ҳудуднинг криминоген ҳолатини ифодаловчи мураккаб тузилмали маълумотлар таҳлили ва башорати қўйилган бўлиб, асосан ёш гуруҳларига аҳоли қатлами сифатида қаралган. Берилаётган маълумотларда норавшанликни

* Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси тезкор-қидирув ҳуқуқи кафедрасининг ўқитувчиси, техника фанлари номзоди.

¹ Криминология: Дарслик / Проф. З.С. Зарипов таҳрири остида. — Т., 2006. — Б. 539.

бартараф этиш учун ажратиб олинган маълумотларни таърифловчи белгилар аниқ бўлмаган сонлар билан ишлаш қоидалар базаси ва тегишлилик функцияларини куриш орқали ҳал этишга ҳаракат қилинди. Мазкур усул жиноятчиликка қарши курашда ўзига хос алгоритмик кетма-кетликни ишлаб чиқишни тақозо этди.

Масаланинг қўйилиши. Худуд бўйича аҳоли қатламининг криминоген қамровини аниқлаш ва қарор қабул қилишни таъминлаш жараёнида аҳоли ёши бўйича олти гуруҳга ажратилди. Ажратилган гуруҳларни a , деб олсак, x_i аҳоли гуруҳининг ҳолатларини акс эттирувчи вектор, x_{ijk} — ҳолатларни ифодаловчи элементлар бўлсин.

У ҳолда қуйидаги белгиларни киритамиз:

Y_1 - вояга етмаганлар (13-17 ёшлар); Y_2 - 17-25 ёшлилар; Y_3 - 25-35 ёшлилар; Y_4 - 35-45 ёшлилар; Y_5 - 45-55 ёшлилар; Y_6 - 55 ёшдан катталар; Y - аҳоли гуруҳининг криминоген қамрови; X_1 - аҳоли гуруҳининг ижтимоий-иқтисодий аҳволи; X_2 - ижтимоий-сиёсий ҳолати; X_3 - оилавий-маиший аҳволи; X_4 - маданий савияси; a_0 - жиноятга мойиллиги коэффициенти; X_{11} - бирон-бир иш фаолияти билан бандлиги (a_{11} - банд, a_{12} - ишсиз); X_{12} - ижтимоий мавқеи (a_{21} - раҳбар, a_{22} - масъул ходим, a_{23} - ижрочи ходим, a_{24} - бекорчи, a_{25} - ёрдамчи ходимлар (фаррош, сантехник, электротехник); X_{13} - маош билан таъминланганлик (a_{31} - юқори, a_{32} - ўрта, a_{33} - паст); X_{14} - қўшимча даромадга эгалик (a_{41} - мавжуд, a_{42} - мавжуд эмас); X_{21} - шахс хулқи (b_{11} - ақлий, b_{12} - ҳиссий, b_{13} - иродавий); X_{22} - руҳий ҳолати (b_{21} - агрессив, b_{22} - иродали, b_{23} - тушкунликка берилувчан); X_{31} - оилавий аҳволи (c_{11} - бўйдоқ, c_{12} - оилали, c_{13} - ажрашган); X_{32} - яшаш жойи билан боғлиқ ҳуқуқий мавқеи, уй-жойга эгалиги (a_{21} - уй-жойли, c_{22} - уй-жойсиз, c_{33} - тор уй-жой); X_{33} - рўзғор бутлиги (c_{31} - етарли, c_{32} - ўртача, c_{33} - етишмовчиликлар мавжуд); X_{34} - оилавий муносабат (c_{41} - аҳил, c_{42} - ноаҳил); X_{41} - муомала даражаси (d_{11} - хушмуомала, d_{12} - ўртача, d_{13} - кўпол); X_{42} - ахлоқ даражаси (d_{21} - ахлоқли, d_{22} - ўртача, d_{23} - деликвент хулқли, ахлоқсиз); X_{43} - маълумоти (d_{31} - олий, d_{32} - ўрта махсус, d_{33} - бошланғич, d_{34} - саводсиз).

Таҳлил этилаётган объект қуйидаги кўринишда бериллади:

$$Y = F(X) \quad (1)$$

бу ерда Y - чиқувчи қийматлар вектори, X - кирувчи векторлар параметри.

Агар жараёни чизиқли регрессия модели билан ифода қилинган бўлса, қуйидаги кўринишга эга бўламиз:

$$Y = \beta_0 + \beta_1 X_1 + \beta_2 X_2 + \dots + \beta_n X_n + \varepsilon \quad (2)$$

бу ерда $\beta_0, \beta_1, \beta_2, \dots, \beta_n$ - регрессиянинг танланган коэффициенти,

ε - хатолик компоненти (башоратлаш жараёнида).

Бундай ҳолатда регрессия моделини куриш учун қуйидаги кўринишдаги кузатув маълумотлари базасига эга бўлишимиз лозим:

Кузатув номери	Ўзгарувчилар				Натيجавий параметр
	Криминоген ҳолатни ифодаловчи параметр кўрсаткичлари				
	X_1	X_2	...	X_n	Y
1	X_{11}	X_{12}	...	X_{1n}	Y_1
2	X_{21}	X_{22}	...	X_{2n}	Y_2
...
m	X_{m1}	X_{m2}	...	X_{mn}	Y_m

Олдинги ўтказилган кузатувлар ёрдамида регрессия коэффицентларини ташкил этиш мумкин, худди шу қаторда модел танланади.

Берилганлардан келиб чиқиб, худуд аҳоли қатламининг криминоген ҳолатини башоратлашни

$$Y = F(X),$$

кўринишдаги ифода орқали бажарамиз. Бу ерда худуд бўйича аҳоли гуруҳининг криминоген ҳолати қамрови, $X = \{x_1, x_2, x_3, x_4, x_5, x_6\}$ кирувчи маълумот боғлиқ бўлмаган ўзгарувчилар.

Шу билан бирга, кирувчи параметрлар ўз ташкил этувчи элементларига эга бўлиб, ушбу элементлар камида иккита қиймат қабул қилади. Ташкил этувчи элементлар гуруҳининг криминоген қамровини аниқлашда иштирок этиши мумкин.

Модель ёрдамида башоратлашни амалга оширишда аҳоли қатламининг криминоген ҳолатларини таҳлил қилиш ва гуруҳлаштириш алоҳида аҳамият касб этади.

Биздан кирувчи маълумотлар асосида чиқувчи қарор қабул қилишга кўмаклашувчи хулосаларни ҳосил қилиш талаб этилади.

Қоидалар базасини шакллантириш. Ўзаро боғлиқ бўлмаган параметрлар учун уларни ифодалаб берувчи элементларнинг қоидалар базасини шакллантираемиз. Бунинг учун Сугено¹ типдаги норавшан модел ёрдамида криминоген қамров (ёш гуруҳлари бўйича ва умумий) боғлиқликларни аниқлаш қоидалари қурилади.

У ўзида номаълум қоидалар маҳсули тўплами орқали амалга оширилади [v¹].

Агар $[(x_1 = a_{j_1}) \text{ ва } (x_2 = b_{j_1}) \text{ ва } (x_3 = c_{j_1}) \text{ ва } (x_4 = d_{j_1})] (w_{j_1})$ - муҳимлик билан) ёки $[(x_1 = a_{j_2}) \text{ ва } (x_2 = b_{j_2}) \text{ ва } (x_3 = c_{j_2}) \text{ ва } (x_4 = d_{j_2})] (w_{j_2})$ - муҳимлик билан)

...

ёки $[(x_1 = a_{j_k}) \text{ ва } (x_2 = b_{j_k}) \text{ ва } (x_3 = c_{j_k}) \text{ ва } (x_4 = d_{j_k})] (w_{j_k})$ - муҳимлик билан) бўлса, у

ҳолда барча $j = \overline{1, m}$ лар учун

$Y_i = \beta_{j_0} + \beta_{j_1} \cdot x_1 + \beta_{j_2} \cdot x_2 + \dots + \beta_{j_n} \cdot x_n$ бўлади.

$a_{j_k}, b_{j_k}, c_{j_k}, d_{j_k}$ лар x_i ни ўлчаб берувчи лингвистик термин ҳисобланади.

Ҳосил қилинган $w_{jk} - \mu_{jk}$ тегишлилик функцияси билан аввало $n-m$ оралиқ аҳоли ёш гуруҳига тегишли шахснинг жиноятга мойиллигини боғлиқ параметрлар орқали шакллантириб беради. Худди шу тарзда мавжуд N_i аҳоли қатлами вакилларининг ўртача тегишлилик функциялари қурилади ва ҳудуд аҳоли қатлами (ёш бўйича ёки бошқа чегараланишлар орқали) жиноятчилик қамрови аниқланади. Бундай маълумот ҳудуд аҳоли қатламининг жиноятчилик қамровини башорат қилишда қўшимча боғлиқликлар ва қонуниятларни келтириб чиқариш орқали башоратнинг ҳаққонийлигини оширишга хизмат қилади. Шу билан бирга, аҳоли қатламини ташкил этувчи элементлар билан профилактик ишларни қучайтириш имконини ҳам беради.

Жиноят қамровини юзага келтирувчи тегишлилик даражасини аниқлаш алгоритми

Худуд аҳоли вакилларининг жиноят қамрови тегишлилик функцияси ҳамда аҳоли қатламининг жиноят қамрови қийматларини аниқлашда қуйидаги кетма-кетликни амалга ошираемиз:

Биринчи қадам. Юқорида белгилашлардаги x_k ларни ифодаловчи $a_{ij}, b_{ij}, c_{ij}, d_{ij}$ лингвистик параметрлар орқали шахснинг мос равишда жиноят содир қилиши мумкинлиги коэффициентларини⁴ (3) қоидаларидан фойдаланиб ҳосил қилгач, уларнинг ўртачасини умумийлик учун қабул қилаемиз:

$$x_k = \frac{a_{ij} + b_{ij} + c_{ij} + d_{ij}}{k} \quad (4)$$

Иккинчи қадам: Ҳосил қилинган қиймат орқали шахснинг μ_k тегишлилик функциясини тузиб оламиз.

Учинчи қадам: Агар зарур бўлса, N_i аҳоли қатлами учун юқоридаги қадамлар такрорланади ва гуруҳ жиноят қамрови тегишлилик даражаси ва функцияси шакллантирилади.

Тўртинчи қадам. Мавжуд нормаллаштирилган маълумот жадвали (2) кўринишдаги регрессия ёрдамида ҳисоблаш амалга оширилади, мос қатламларнинг тегишлилик жадвали ва натижалар ҳосил қилинади.

Келтирилган алгоритмда асосан шахс ёки аҳоли гуруҳининг жиноят қамрови даражасини аниқлаш чизикли регрессия ёрдамида амалга оширилади.

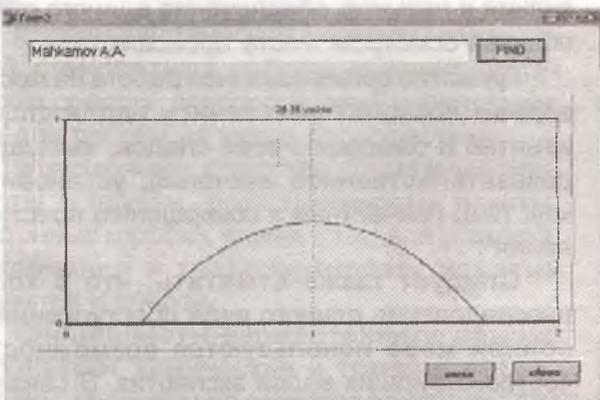
Ҳисоблаш тажрибаси.

Ҳисоблаш тажрибаси асосида аҳоли қатламининг криминоген ҳолатини норавшанлик шароити асосида қарор қабул қилишга кўмаклашувчи модели тадқиқ қилинган бўлиб, аҳоли қатлами аъзоси ёки гуруҳларининг криминоген ҳолати таҳлили ва тегишлилик даражалари амалга оширилган. Масаланинг қўйилишига асосан аҳоли қатламининг тегишлилик функциялари ва солиштирама гуруҳ функциялари акс эттирилган.

¹ Прикладные нечеткие системы / Под ред. Т. Тэрано, К. Асаи, М. Сугэно. — М., 1993; Беллман Р., Заде Л. Принятие решений в расплывчатых условиях // Вопросы анализа и процедуры принятия решений. — М., 1976. — С. 172—215.

Дастурий восита аҳоли вакилларини базага киритиш ва уни ўзгартириш жараёнидан бошланади ва мос равишда индивидуал криминоген тегишлилик ва аҳоли гуруҳи криминоген тегишлилиги ҳисобланади, қолаверса, визуал тасвири тегишлилик функцияси кўринишида акс эттирилади (1-2-чизмалар):

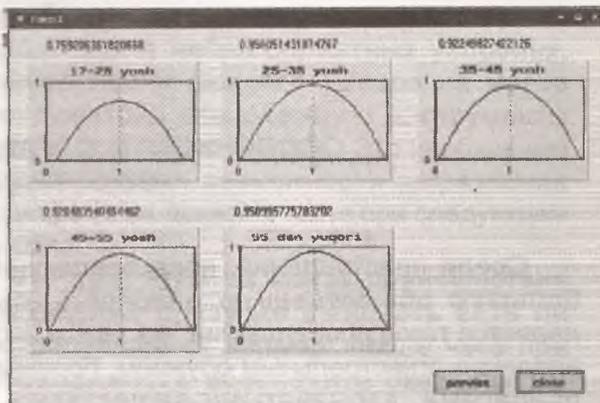
1-чизма. Шахс ҳақидаги маълумотларни тўлдириш (анкета-сўров кўринишида)

2-чизма. Жиноятга мойилликнинг тегишлилик функцияси

Жиноятга мойиллик даражаси худди шу таҳлидда барча аҳоли ёш гуруҳи қатламлари учун шакллантириб олинади.

Шундан сўнг ёшлар бўйича регрессион қиймат ҳисобланиб, барчаси битта ойнада акс эттирилади. Улар таққосланади ва натижалар матнли файлларга ёшлар гуруҳи (қатлами) бўйича базада сақлаб қўйилади.

3-чизма. Ёшлар гуруҳи бўйича регрессия ҳисобининг акс эттирилиши

FIO	x1	x2	x3	x4	x5	x6	x7	x8	x9	x10	x11	x12	x13	x14	x15	x16
Jumayev Tardali Samoyovich	25-35	0.5	0.4	0.25	0.9	0.25	0.25	0.25	0.5	0.5	0.25	0.25	0.25	0.25	0.37	0

4-чизма. Шахснинг криминоген мойиллиги кўрсаткичларини акс эттирувчи жадвал

Yosh	ITIn	Posh
[..]		<nar
17-25	bt	
25-35	bt	
35-45	bt	
45-55	bt	
55 dan yuqori	bt	

5-чизма. Ёш бўйича қайта ишланган маълумотларни сақлаш файллари

Хулоса. Юқорида келтирилган қарор қабул қилишга қўмаклашиш масалаларини ҳал этишда норавшан тўпламлар назарияси ёрдамига таянган ҳолда амалга ошириш юқори натижалар беради. Ҳолатларни гуруҳлаштиришда уларнинг терма тўпламларини акс эттириб олиш норавшан ҳолатларни аниқлаштиришда қулай восита ҳисобланади. Айниқса, ҳудудда аҳоли қатлами криминоген ҳолатларини таҳлил қилиш ва тегишли қарорлар қабул қилиш масаласини ҳал этишда ушбу аппаратларни қўллаш, куч ва воситалардан оқилона фойдаланилишини таъминлайди.